

Nemi sztereotípiák a mese- és gyerekkönyvekben

BEVEZETÉS

Miközben széles körű társadalmi konszenzus van arról, hogy a lányok és fiúk, illetve a nők és férfiak egyenlő lehetőségekre és diszkriminációmentes környezetre jogosultak, a rutinszerű, sztereotip hétköznapi gyakorlatok éppen ennek a célnak a megvalósítását ássák alá. A kisgyerekek kezébe adott játékok és gyerekirodalmak, a nekik mutatott szülői minták, a tőlük elvárt viselkedések az egyéni lehetőségek növelése helyett éppen a társadalmi korlátok és a nemekre vonatkozó hiedelmek (*gender beliefs*) megerősítését szolgálják (RIDGEWAY 2011).

A nemekhez kapcsolódó elvárások és lehetőségek elsajátítása különféle társadalmi szintereken és intézményeken belül zajlik, így például a családban, az oktatás különböző szintjein, a munkaerőpiacon vagy éppen a médiában. Ezek közül kiemelt szerep jut a családnak és a kisgyermekkor szocializációnak, aminek eredményeképpen – a gyerekek szempontjából nézve – természetesnek, egyszersmind megkérdőjelezhetetlennek tűnnek azok a társadalmi szokások, amelyek a későbbiekben betölthető társadalmi pozíciókat keretezik, előírják vagy éppen korlátozzák (ANDERSEN 1997). Az alábbi tanulmány éppen ezért a mesekönyvek, azon belül is a magyar gyerekirodalom elemzésére fókuszál. Ez a téma kevésbé kutatott a magyar szociológiai és pedagógiai vizsgálatokban, tehát új eredményekkel járulhat hozzá a nemek egyenlőségéről szóló tudományos párbeszédhez.

Az írás első része bemutatja a nemi szocializációval és sztereotípiákkal, továbbá a jó neveléssel kapcsolatos szociológiai és szociálpszichológiai elméleteket, majd pedig összefoglalja a legfontosabb nemzetközi és magyar kutatási előzményeket. A kutatás módszertanának leírását a magyar mesekönyvek vizsgálata követi. A tanulmány a főbb megállapítások és további kutatási irányok felvázolásával zárul.

A GYERMEKKÖNYVEK ELEMZÉSÉNEK ELMÉLETI HÁTTERE

A tanulmány két fontos elméleti keretre támaszkodik, egyrészt a nemi szocializációra, azaz a nemi sztereotípiák elsajátításának folyamatára, másrészt pedig a jó nevelés (*good parenting*) koncepciójára, amely az utóbbi időben egyre nagyobb teret nyer a kutatásokban.

A nemi szocializáció folyamatát számos elmélet tárgyalja. Ilyen megközelítés például a szociális tanulás elmélete (*social learning theory*), amely szerint a gyerekek negatív vagy pozitív megerősítést kapnak a nemükhöz kötődő megfelelő vagy nem megfelelő viselkedésről, így a fiúk és a lányok megtanulják, milyen viselkedést várnak el tőlük (KRETCHEMAR 2009). A kognitív fejlődés elmélete (*cognitive development theory*) kiemeli a gyerekek aktív részvételét saját nemi identitásuk kialakításában, amit azzal magyaráznak, hogy a gyerekek minél idősebbek, annál inkább kiépül nemi identitásuk és erősebben próbálják azt kifejezni (KRETCHEMAR 2009). A nemi séma elmélet (*gender schema theory*) úttörője, Sandra Bem szerint azokban a kultúrákban, ahol a férfi-nő különbségek hangsúlyozottak, a gyerekek minden új embert és a tőlük érkezett információkat az illető neme szerint csoportosítják, ez segíti őket, hogy dichotómiába rendezzék az inputokat (BEM 1983). Ez két alapvető hiedelemre épül: a gyerekek azt hiszik, hogy ami elfogadható az egyik nemtől, az tilos a másik nemnek, illetve azt is felismerik, hogy a férfiaság, maszkulinitás többet ér, mint a nőiesség, femininitás (KRETCHEMAR 2009). A két utóbbi elmélet azt vallja, hogy a gyerekek saját kognitív feldolgozásuk által osztják nemekre az embereket, és a nemi séma elméletben fogalmazódik meg az, hogy ez a társadalom nemi különbségtételei alapján rögzül a gyerekekben (BEM 1983).

Mivel a későbbiekben bemutatásra kerülő elemzés túlnyomó része a nemi sztereotípiákra fókuszál, fontos meghatározni a befolyásoló motívumokat, és megnevezni azokat a tulajdonságokat, amelyeket nemi sztereotípiaként tartunk számon. „*A nemi sztereotípiák szerint a férfiak dominánsak, racionálisak, objektív gondolkodásúak, függetlenek, könnyen döntenek, versengők, agresszívek, képesek másokat vezetni, jók matematikából és a természettudományokban, érdeklőket az üzlet, a sport és a politika. A nők engedelmesekek, intuitívek, tiszteletteljesek (a férfiak iránt), érzelmesekek, szubjektívek, hiszékenyek, függőek, érzékenyek mások igényeire, törődőek, hajlandóak másoknak szentelni magukat, jók a házimunkában és a gyermekgondozásban*” (KOVÁCS 2007, 101). Továbbá jellemző a sztereotípiák használatára az is, hogy ha egy tulajdonságot az egyik nemhez sztereotípián kötünk, a másik nemhez az adott tulajdonság ellentétét rendeljük (KOVÁCS 2007). A nemi szocializáció elméletéből látjuk, hogy életünk legelső sztereotípiáit a nemek köre építjük, épp ezért ezek lesznek a legerősebbek, minden más különbözőségénél előbb észleljük ezeket a megkülönböztetéseket (KOVÁCS 2007). A nyugati társadalmakban standardnak a fiatal fehér férfi számít, aki emellett a többségi valláshoz tartozik, heteroszexuális és nincs testi fogyatékosága, és ez a standard társadalmi előnyökkel jár, az eltérés pedig hátrányokat von maga után. A sztereotípiák ellen sokszor a normától eltérő csoport sem tesz lépéseket, hisz a stabilitás igénye erősebb, mint a változtatásé.

A nemi szocializáció által kialakított sztereotípiák beágyazódnak a társadalomba. Az elméletek általában a szülői tevékenységnek tulajdonítják a nemi szocializáció átadásának legnagyobb részét. Például az újszülött fiú és lány csecsemők aligha megkülönböztethetők, de a felnőttek már az első perctől megkülönböztetik, például játék és egyéb elfoglaltságok közben, még úgy is, hogy ez a megkülönböztetés az elmúlt évtizedekben szignifikánsan csökkent (KRETCHEMAR 2009). A szülők nemi különbségtételének erős megnyilvánulása a játékválasztás és a közös játék. Ha a szülőknek lehetőségük van, általában sztereotípián fiús vagy lányos játékot adnak a gyerekek kezébe, például focilabdát a fiúnak és babát a lánynak.

Fontos kiemelni, hogy a fiúkra erőteljesebben rászólnak a szülők és a tanárok is, ha lányos játékot játszanak, mint a lányokra, ha fiús elfoglaltságban vesznek részt (KRETCHEMAR 2009). Továbbá a szülők az érzelmeikről általában, főként a szomorúságról és a negatív érzelmeikről hajlamosabbak beszélni aányaikkal, mint a fiaikkal (ENDENDIJK és mtsai 2014). A gyerekek jellemzően nemek szerint elkülönülve játszanak hároméves koruktól kezdve, így saját kortársaiktól is számos nemi szerepet és sztereotípiát elsajátíthatnak (KRETCHEMAR 2009).

A médiában, főként a tv-műsorokban és a gyerekkönyvekben szintén megjelennek a sztereotip nemi szerepek. Az utóbbiakban a klasszikus mesék fennmaradásával még erősebben jelen vannak, hiába kezdenek el megjelenni azok a történetek, amik egy nemileg egyenlőbb világot próbálnak megalkotni (KRETCHEMAR 2009). Anderson és Hamilton (2005) felhívja a figyelmet arra, hogy a „szexizmustól mentes” gyerekkönyvekben gyakran csak a lányok vesznek fel maszkulin tulajdonságokat, a fordítottja azonban nem történik meg.

A gyermekirolalomban megjelenő sztereotípiákra fordított figyelemmel párhuzamosan egyre többet foglalkoznak a társadalomtudósok a gyerekekkel töltött idő és tevékenység minőségével is, miként ezt a jó nevelés elmélete is jelzi (DERMOTT–POMATI 2015). Az elméletben a nemi szerepeket vizsgálva két kérdés is felmerül a jó nevelés kérdéséte figyelembe véve: egyrészt az apa részvétele a gyermeknevelésben, másrészt a nemi sztereotípiáktól mentes nevelés lehetősége. Wall és Arnold (2007) egy kanadai, családi élettel foglalkozó lapot vizsgáltak annak tükrében, hogy a már több évtizede reklámozott „új apa” tényleg egyenrangú, aktív részese-e a családi életnek. Azt találták, hogy továbbra is csak részlegesen valósul meg ez az új szerep, mert az ábrázolásokban változatlanul az anyának van szorosabb kapcsolata az utódokkal.

A nemekre semleges (*gender neutral*) nevelés kérdésében is hasonló akadályokba ütközhetünk. A szülők törekvéséte hamar lerombolhatja egy játékbolt, amely felosztása élesen elhatárolja a fiús és lányos játékokat. Ha az egész világ a nemi sztereotípiákra épül, szinte lehetetlen elérni szülőként, hogy ez ne hasson a gyerekekre (GIDDENS 2008).

Ha a szülők szeretnék a nemi sztereotípiáktól megóvni gyermekeiket, a legtöbb televízióműsörtől és gyerekkönyvtől meg kell fosztaniuk őket, sőt a nemi sztereotípiát leromboló mesekönyvek egy része is képes sztereotípiát építeni, például ha azt próbálják bizonyítani a szerzők, hogy egy fiú is játszhat babákkal, akkor a gyerek, aki még nem találkozott a fiúk és a babák negatív kapcsolatával, megkérdőjelezheti a könyv tartalmát és ezzel építheti ki a sztereotip kapcsolatot (BEM 1983).

Az eddigiekben felvetett kérdéseket a gyermekkönyvek tekintetében számtalan szociológiai kutatás vette vizsgálat alá, amelyekről a következő részben lesz szó.

KUTATÁSI ELŐZMÉNYEK

Az elmúlt évtizedekben számos publikáció látott napvilágot a gyerekkönyvekben megjelenő nemi szerepekről. Ezek között néhány olyan munka is született, amely az egész huszadik századot vizsgálja. Ya-Lun Tsao (2008) irodalomáttekintő munkájában olyan

sztereotípiákat ír le, mint például a fiúk aktív és lányok passzív szerepének ábrázolása vagy a lányok öltözködésének uniformitása, azaz szoknya viselése akkor is, ha az adott helyzetben kényelmetlen. Továbbá a férfi által betöltött nevelő szerep stigmatizált, és ez az elvesztett maszkulinitás negatív visszhangot vált ki a társadalomból (BRAY 2015). Míg a szexizmust leküzdeni próbáló mesekönyvekben a lányok gyakran rendelkeznek maszkulin tulajdonságokkal, a fiúk cselekedetei és érzelmei nem mozdulnak el az ellenkező irányba (CREANY 1995). Az 1995–1999 között megjelent amerikai gyerekkönyveket vizsgálva Gooden és Gooden (2001) azt találta, hogy bár a nemek sztereotip megjelenítése tovább csökkent, a főszereplők körében a férfiak és nők aránya kiegyenlítődött, az illusztrációkban alulreprezentáltak a lányok. Ugyanakkor az érzelmek kifejezésében (*emotional language*) nem volt különbség, miként azt Tepper és Cassidy (1999) kimutatta.

Egy további vizsgálati szempont az elemzésekben a mesekönyvek illusztrátora. Kifejezetten hosszú időszakot, 1938–2011 között megjelent, amerikai díjnyertes mesekönyveket vizsgálva Crisp és Hiller (2011) megállapította, hogy minden évtizedben több férfi, mint női író és illusztrátor nyerte el az egyik legnívósabb gyermekkönyvek illusztrátorainak járó amerikai díjat.

McCabe és munkatársai (2011) az egész 20. századot átívelő (1900–2000 között), címetek és főszereplőket vizsgáló kutatása kimutatta, hogy a férfiak kétszer olyan gyakran jelennek meg címekben és 1,6-szer több alkalommal főszereplőként, mint a nők. A 21. század amerikai gyerekkönyveit vizsgálva Hamilton és munkatársai (2006) rámutattak, hogy továbbra is kétszer több a fiú cím- és főszereplő, mint a lány, és ez független a szerző nemétől.

Malajziai gyermekkönyvekben a kutatók a nyelvezetet vizsgálták, és azt találták, hogy összesen 109 jelzöt lehetett fiú karakterekhez és 15 jelzöt a lány szereplőkhöz kapcsolni, mert a könyvekben szignifikánsan magasabb számban jelentek meg fiúk. A jelzők nagy különbséget mutattak a nemek jellemzésében is: míg a lányokat leginkább külsejük alapján jellemezték (legtöbbször: szép), addig a fiúkat legfontosabb jelzői a következők voltak: erős, bátor, okos és gazdag (NAIR–TALIF 2010).

A szülői szerepek amerikai vizsgálata egyöntetűen megmutatta, hogy többször ábrázolják az anyákat gondoskodó szerepben, az apákat pedig pénzkereső szerepben (DEWITT és mtsai 2013). Anderson és Hamilton (2005) kutatásából is kiderül, hogy az apákat erősen alulreprezentálják, nem aktív szereplői a családi életnek. Adams és munkatársai Nagy-Britanniában vizsgálták a gyerekkönyvekben megjelenő apafigurákat, és az előzőkben említett kutatáshoz hasonlóan itt is kiderült, hogy az apák sokkal kevesebbszer jelennek meg (439 anya, 278 apa volt a vizsgált könyvekben), ám őket az anyákhoz képest gyakrabban ábrázolják sztereotip szerepben (ADAMS és mtsai 2011). Hamilton és munkatársai (2006) a 21. században megjelent amerikai gyerekkönyveket elemezve azt találták, hogy a könyvekben a nők többször gondoskodnak a gyerekekről, többször vannak bent, mint kint, továbbá kevesebb nőnek van fizető munkája, mint férfinek.

A különböző országokban végzett kutatások egybehangzóan azt mutatták ki, hogy a nemi sztereotípiák a gyerekkönyvekben megjelennek Kanadában (TABER–WOLOSHYN 2011), Ausztráliában (KOK–FINDLAY 2006) és Franciaországban is (BURGEILLES és mtsai 2002) jellemzően a fiúk maszkulin, a lányok pedig kizárólag feminin tulajdonságokkal

vannak felruházva, és több férfi, mint női karakter jelenik meg a könyvekben. Shachar (2012) is hasonlóan sztereotip tulajdonságokat és a férfi karakterek dominanciáját találta izraeli gyerekkönyveket vizsgálva. Ugyanakkor felhívta a figyelmet arra is, hogy az 1950-es évekhez képest nagy változás történt ezen a területen, így például a férfiak beléptek a korábban nők által dominált szakmákba, és a házimunkát végző felnőttek között is egyre gyakrabban vannak jelen a férfiak, jelentősen közelítve a kiegyensúlyozottsághoz.

A magyar kutatások néhány esetben szintén vizsgálták a nemi szerepek és a család megjelenését tankönyvekben, kötelező olvasmányokban és ifjúsági könyvekben. Kereszty Orsolya (2005) a férfi-nő reprezentációt vizsgálta alsó tagozatos nyelvtan tankönyvekben, és kiderült, hogy a fiúk ábrázolása többszörösen gyakoribb volt a lányokhoz képest, és hogy az ábrázolások legtöbb esetben sztereotipak voltak. A sztereotípiamentes ábrázolás ritkán fordult elő a vizsgált tankönyvekben, mert a legtöbb esetben a lányokat és nőket hosszú hajjal és szoknyában, míg a fiúkat és férfiakat rövid hajjal, nadrágban és bajusszal ábrázolták (KERESZTY 2005).

Czachesz és munkatársai (1996) a kötelező olvasmányokat és olvasókönyveket vizsgálták és rámutattak arra, hogy ha az olvasókönyvekben olyan történetek jelennek meg, amelyek egyes szám első személyben íródtak, az illusztrációk minden esetben fiúkként ábrázolják a szereplőket, alátámasztva azt, hogy az „én” mindig fiút és férfit jelent. Továbbá az is általános, hogy a vizsgált könyvekben a legtöbb esetben csak a lányok és nők mutatnak ki érzelmeket. A kötelező olvasmányokkal kapcsolatban felhívták arra is a figyelmet, hogy 10. osztály végéig kiadott könyvek esetében nem volt női író a kánonban (az 1996-ban aktuális Nemzeti Alaptanterv alapján), ezért elsősorban férfi főhősökkel és a hozzájuk kötődő sztereotípiákkal találkozhatnak a diákok (CZACHESZ és mtsai 1996). Ezt kiegészítve elmondhatjuk, hogy a legfrissebb, 2012-es Nemzeti alaptantervben az 1–12. osztály között magyar szerzők közül nő szerzőként csak Nemes Nagy Ágnes és Szabó Magda jelenik meg, a világirodalomból pedig egyedül Emily Brontë (MAGYAR KÖZLÖNY 2012).

A Harry Potter című ifjúsági regénysorozatot Szirbik Dorottya (2008) a társadalmi tolerancia több szempontjából vizsgálta, így a férfi-nő különbségtetelekről is írt. Bár összességében a sorozatról nem alkotott negatív képet a szerző (leginkább Hermione Grangernek, a női főszereplőnek köszönhetően), van néhány mozzanata a regénynek, amely mégis kérdéseket vet fel. Ilyen például az a tény, hogy a női főszereplő mindig a férfi főszereplő érdekében cselekszik, illetve a regény írójának neve azért lett J. K. Rowling, mert gazdaságilag jobb döntésnek látta a kiadó olyan névvel kiadni a regényt, amiből nem szűrhető le, hogy az író nő.

A kisgyerekek körében elterjedt nemi sztereotípiákról H. Sas Judit (1988) készített felmérést mind felnőttek, mind gyerekek körében, és kiderült, hogy az anyákat leginkább jószágos, önfeláldozó, alkalmazkodó jellemvonásokkal ábrázolták, míg az apákra a szorgalmas, dolgozó, durva, agresszív, határozott jelzőket használták legtöbbször. Az ötéves gyerekeknek egyértelmű, sztereotip véleményük volt arról, hogy milyennek kell egy kislánynak és egy kislánynak lenni. Egy nemileg semleges, de sztereotip szerepekkel leírt gyermekkönyv felolvasásánál a gyerekek 76,9%-a ezen tipikus jellemzők mentén kapcsolta a szereplőket, illetve a különböző tárgyakat a nemekhez. Így a lány kapta a pólót és szatyrot, a fiú pedig az autót és kalapácsot (H. SAS 1988).

Összességében mindegyik irodalom rámutat arra, hogy a nemi sztereotípiák kialakulásában nagy szerepet töltenek be a gyerekirodalom, illetve a tanulás és művelődés különböző formái. Egyáltalán nem írtak olyan gyermekkönyvről, ami teljességgel lebontaná a nemi sztereotípiákra épülő szerepeket.

KUTATÁSI KÉRDÉSEK

A fenti szakirodalmi áttekintésből látható, hogy kimondottan a gyerekkönyvekben megjelenő nemi szerepeket és sztereotípiákat még nem vizsgálták Magyarországon. Éppen ezért is fontos a jelzett kérdéseket megvizsgálni.

Az előző fejezetből kiderült, hogy kevés olyan kutatási eredmény van, amely szerint a férfiak és nők egyenlő számban jelennének meg a címekben, a történetekben és az illusztrációkon, tehát a fiúk és a férfiak dominálják a gyerekkönyveket. Az általunk megvizsgált kérdés éppen ezért az, hogy a magyar gyerekkönyvekben tetten érhető-e az a jelenség, hogy a fiúk és férfiak felülreprezentáltak a lányokhoz és nőkhöz képest, valamint, hogy a férfiak és fiúk aktív, a nők és lányok túlnyomórészt passzív szerepben tűnnek fel a gyerekkönyvekben, tevékenységüket és foglalkozásukat, a beltéri és kültéri jelenetek számát és a cselekményben betöltött szerepüket tekintve. Végül pedig az is kérdés, hogy ezek a tevékenységek és munkák sztereotipán ábrázolják-e a nemeket.

A nemzetközi kutatások azt is felfedték, hogy a szereplőkhöz rendelt jelzők, tulajdonságok is nagy különbségeket mutathatnak nemek szerint. Azt várhatjuk, hogy ezek a különbségek az itt vizsgált gyerekkönyvekben is megjelennek: feltételezzük, hogy a lányokra és a fiúkra használt jelzők lényegesen eltérnek, a lányoknál a külső leírása és érzelmi állapotuk, míg a fiúknál a képességeik és aktív szerepük kiemelése lesz a legjellemzőbb.

Bár kevésbé vizsgált aspektusa a témának az, hogy az írók és illusztrátorok neme és életkora hogyan függ össze az általuk írt és illusztrált gyerekkönyvekben megjelenő nemi sztereotípiákkal, kutatásunkban erre is kitérünk. Az a feltételezésünk, hogy az írók és illusztrátorok neme hatással van a gyerekkönyvekben megjelenő nemi sztereotípiákra, azaz a nők ritkábban hoznak létre sztereotip alkotást. Arra is számítunk, hogy az írók közötti generációs különbség eltérést mutat majd a gyerekkönyvekben megjelenő nemi sztereotípiák tekintetében.

A KUTATÁS MÓDSZERTANA

2014-ben Magyarországon 12 747 papíralapú könyv jelent meg, ennek 17,8%-át tette ki az ifjúsági és gyermekirodalom (KSH 2014). Ilyen magas számú címlistából meglehetősen nehéz eldönteni, milyen módszer a legmegfelelőbb arra, hogy kiválasszuk az elemzendő min-tát. A nemzetközi szakirodalom általában díjnyertes könyveket vizsgál (pl. CRISP–HILLER

2011), néhányszor véletlen mintavételt alkalmaznak az összes megjelent könyvből (DEWITT és mtsai 2013) vagy esetleg szülőket kérdeznek arról, mit olvastak gyermeküknek (TEPPER–CASSIDY 1999). A magyar gyermekkönyv-díjak, illetve átfogó katalógus hiányában az alábbi minta kialakítására került sor, ami határozott minőségi szempontokat tükröz. 20 szakmai szervezet közreműködésével a *Csodaceruza* (gyermekmagazin), az *Egyszervolt* (gyermeknek szóló weboldal) és a *Gyermekkönyvszerzők és Illusztrátorok Egyesülete* összeállított egy listát, amely a legjobb 50, magyar szerző által írt, gyerekeknek szóló könyvet tartalmazza 2000 és 2010 között (CSODACERUZA.HU 2016). A listából az ifjúsági és verseskönyvek levonásával létrejött egy 19 képes mesekönyvből és meseregényből álló lista, amely jelen dolgozat mintáját alkotja. Az adatbázis könyvei 3 és 10 év közötti gyerekeknek szólnak. A lista 2000 és 2010 között megjelent könyveket tartalmaz, de több könyv újra és újra ki lett adva a nagy sikerre való tekintettel. A következtetéseket összesen 1877 oldal és 444 illusztráció vizsgálata után vonhatjuk le. A tanulmány feltáró jellegéből adódóan fontos a könyvek jellemzőit mind kvantitatív, mind kvalitatív tartalomelemzési módszerekkel vizsgálni.

A kvantitatív elemzés során elemzési szempontként kezeltük a könyv írójának és illusztrálójának nemét, a szerző életkorát is. A könyv karaktereit tekintve a következő szabályokat alkalmaztuk: a címben megjelenő karakter nemét akkor határoztuk meg, amikor az a címből egyértelmű volt, tehát tulajdonnév esetén vagy egyéb esetben kiderült a szereplő titulusából, például királylány. Főszereplőnek azt a karaktert tekintettük, aki a történetben legtöbbször megjelent és leginkább formálta a történet menetét. Több főszereplő esetén, ha nemük különbözött, „vegyes” kategóriát alkalmaztuk. Az összes további karaktert is megszámoztuk nemek szerint, ha eseményformáló volt a jelenlétük. A karakterek számolásánál Kok és Findlay (2006) meghatározását vettük alapul, azaz az illusztrációkon többször is számba vettük ugyanazon karaktereket is, illetve a történetekben azokat az állatokat is számoltuk, amiknek nemük egyértelmű volt és emberi tulajdonságokkal rendelkeztek.

Ahhoz, hogy tesztelni tudjuk, mennyire függ össze az író neme és kora a sztereotípiák erősségével, felállítottuk a sztereotípiák erőssége indexet. Egy 1-től 5-ig terjedő skálán helyeztük el a könyveket (1 jelenti az egyáltalán nem sztereotíp, és 5 a teljesen sztereotíp könyvet).¹

A kvantitatív adatokat kiegészítve kvalitatívan is érdemes elemezni a gyermekkönyveket, hogy árnyaltabb összképet kapjunk a mai gyermekkönyvekben megjelenő nemi sztereotípiákról. Megvizsgálható, hogy milyen jelzőket használnak a gyerekkönyvek a fiúkra,

1 Az index meghatározása a következő pontok mérlegelése alapján történt: 1) a történetben a férfiak és fiúk túlréprezentáltak voltak a nőkhöz és a lányokhoz képest, legalább 20%-os különbséggel; 2) az illusztrációkon a férfiak és fiúk túlréprezentáltak voltak a nőkhöz és a lányokhoz képest, legalább 20%-os különbséggel; 3) a fiúkra és lányokra használt jelzők láthatóan kapcsolódtak a sztereotíp meghatározásokhoz; 4) a kültéri cselekményekben aktívan szerepelt a fiú karakter vagy passzívan a lány karakter. Amennyiben a 4 pontból valamelyik igaz volt a gyerekkönyvre, nöött egyvel a pontszáma az indexben, így ha egyik sem igaz, egyáltalán nem sztereotípiának, ha mind a négy igaz, teljesen sztereotípiának soroltuk. A jelzők esetében és a kültéri cselekményekkel kapcsolatban, ha csak az egyik nem kapott sztereotíp leírást, akkor 0,5 ponttal nöött az index értéke.

lányokra, férfiakra és nőkre. Továbbá a kvalitatív adatokhoz soroljuk azt, hogy a kinti és benti jelenetekben általában milyen tevékenységeket végeznek a főbb karakterek, illetve összefoglalást nyújtunk a férfiak és nők foglalkozástípusairól is.

A kódolás megbízhatósága érdekében (BABBIE 2008) elemzésünk során törekszünk a manifeszt tartalmak feldolgozására, elemzési egységként pedig az egyes könyveket kezeljük.

AZ EREDMÉNYEK BEMUTATÁSA

Az elemzés során először a nemek reprezentációját és a karakterek szerepköreit vizsgáljuk meg, majd a fiúkhoz és lányokhoz kapcsolódó jelzőket, végül azt, hogy van-e összefüggés a könyvekben megjelenő sztereotípiák, illetve a szerző és az illusztrátor neme, valamint a szerző életkora között.

A nemek reprezentációja és a karakterek szerepkörei

Mennyire tetten érhető vajon a magyar gyerekkönyvekben az a nemzetközileg jellemző jelenség, hogy a férfiak felülreprezentáltak a női szereplőkhöz képest, illetve sztereotípan ábrázolják-e a nemeket. A 1. táblázat jól mutatja, hogy a címben megjelenő karakterek legnagyobb arányban, azaz az összes vizsgált könyv 42,1%-ában, férfiak. Női címszereplő csupán a vizsgált könyvek 15,8%-ában jelent meg, és egy olyan könyv volt, ahol a címszerepet közösen férfi és nő kapta.

1. táblázat. A címszereplő neme (könyvek száma és százaléka)

	Darab	Százalék
Férfi	8	42,1%
Nő	3	15,8%
Kevert	1	5,3%
Nem említ karaktert	7	36,8%
Összesen	19	100,0%

Ezek után nem meglepő, hogy a főszereplők esetében hasonló, sőt még aránytalanabb a helyzet: a vizsgált 19 könyvből 10 könyv (52,6%) főszereplője férfi és csak 4 könyv főszereplője nő (21,1%). További 4 könyv esetében egyszerre van férfi és női (21,1%) főszereplő (2. táblázat). Egyedül a *Csoda és Kósza* című könyvnél nem lehetett meghatározni a főszereplők nemét, ugyanis a címszereplő két ló, akik bár emberi tulajdonságokat felvettek, de fiúként vagy lányként sosem voltak említve. A cím- és főszereplőkről kapott arányszámok jól illeszkednek a nemzetközi eredményekhez, hisz ott is hasonló egyenlőtlenségek jelennek meg a cím- és főszereplők ábrázolása során (McCABE és mtsai 2011).

2. táblázat. A főszereplő neme (darabszámban és százalékban)

	Darab	Százalék
Férfi	10	52,6%
Nő	4	21,1%
Kevert	4	21,1%
Nem említ karaktert	1	5,3%
Összesen	19	100,0%

Még az előzőeknél is erősebb a fiúk és férfiak jelenléte, ha a gyerekkönyvek összes szereplőjét, illetve ha a történetek mellett megjelenő illusztrációkat nézzük. Az összes karakter 69%-a férfi, és az összes, nem a háttér részeként ábrázolt illusztráción megjelenő karakter 62,6%-a férfi (3. táblázat). Továbbá a történetekben megjelenő karakterek közül 52,8% férfi, 16,2% fiú, 19,1% nő és 11,9% lány. Látható, hogy mind a szövegben, mind az illusztrációkon felülreprezentáltak a férfiak a nőkhöz képest.

3. táblázat. A történetekben megjelenő férfi és női szereplők száma és eloszlása (%)

	Férfi	Nő	Összesen
Szövegben	69,0%	31,0%	100%
Illusztrációkon	62,6%	37,4%	100%

A következőkben áttérünk arra, vajon a felülreprezentáltság mellett megjelenik-e a férfiak aktív és a nők passzív, sztereotip szerepe. A foglalkozások típusait tekintve a férfiak sokkal árnyaltabban voltak jellemezve, mint a nők. Először is a férfiak 42 különböző feladatban jelentek meg, ehhez képest a nők csupán 9-ben, ami csak részben függ azzal össze, hogy kevesebb női szereplő volt (lásd fenti táblázat). A női foglalkozások csak a kereskedelmi és szolgáltatási szektor foglalkozásait és az oktatást foglalták magukba, kivéve két karaktert: egyikük orvos volt (*A tesó-ügy*), a másikuk pedig kötéláncos (*Álomcirkusz*). Egy női karakter jelent meg vezető szerepben, iskolaigazgatóként a *Barni könyve* című mesekönyvben. A férfiak több vezető pozíciót töltek be: múzeumi igazgatóként, miniszterként, étteremvezetőként is találkozhattunk velük. Nagy számban jelentek meg különböző őrző-védő és ellenőr foglalkozásban, továbbá edzőként is, és ezek mellett számos ipari és építőipari foglalkozást is űztek, láthatjuk őket kőművesként, szobafestőként és más mesteremberként. Ezek mellett megjelennek a művészeti pályán, az egészségügyben, sőt a *Kövér Lajos színre lép* című meseregény munkanélküliként ír a főhősről, Kövér Lajosról. Ez azért érdemel kiemelés, mert bármelyik más könyvben, ha a nők nem végeztek kereső munkát, nem emelték ki. Összességében megfogalmazható, hogy a fiúgyerekek árnyaltabb mintát kapnak arról, milyen foglalkozásokat tölthetnek be, a férfiak beosztása többféle lehet az egyes foglalkozástípusok között is. A vizsgált gyermekkönyvekben a nők foglalkozásukat tekintve nem léptek ki a sztereotip nemi szerepekből, hisz óvónőként, tanárként (és ezáltal iskolaigazgatóként), sőt orvosként is már évtizedek óta dolgoznak. Ezen túl a felkínált szerepek viszonylag szűk palettát nyújtanak a nőknek a karrierválasztásban.

A szereplők számát tekintve nem meglepő, hogy a férfiaknak több kültéri jelenet is jutott a gyermekkönyvekben, hisz többször jelentek meg a történetekben (4. táblázat). A beltéri jelenetek számát tekintve egyenlő számú előfordulás figyelhető meg, a férfiak 42, a nők pedig 41 alkalommal vettek részt olyan cselekményben, amely házban vagy egyéb beltéri környezetben játszódott. Figyelembe véve, hogy a nők alulreprezentáltak a történetekben, mégis egyenlő a beltéri jelenetek száma, látható, hogy a nőket arányaiban többször ábrázolták beltéri jelenetekben, mint a férfiakat.

4. táblázat. A kültéri és beltéri jelenetek eloszlása nemek szerint, darabszámban

	Kültéri jelenetek	Beltéri jelenetek
Férfi	62	42
Nő	31	41
Összesen	93	83

Miután megnéztük, hogy számszerűen hányszor mutatják be a karaktereket nemek szerint, áttérünk arra, hogy milyen tevékenységeket folytatnak az egyes szereplők, milyen módon ábrázolják őket, amit részletek bemutatásával teszünk meg.

Az elemzett gyermekkönyvekben általános, hogy a történetekben a fiúk kalandoznak, utaznak, problémákat oldanak meg, a lányok pedig többször kertészkednek, sétálnak, élvezik az időjárást vagy passzívan várnak a királyfira. Az elemzett gyermekkönyvek legszembetűnőbb sztereotip példája a *Szuromberek királyfi* című meseregényben jelent meg, ahol a „Földalatti utazás” fejezet alcíme a következő: „Egy hely, amely nem nőknek való” (190. old.). A könyv szerzőjének, Szijj Ferencnek egy másik könyve is a minta része, a *Zöldség Anna és a beszélő póniló*. Ebben a történetben a főszereplő sok időt tölt a szabadban, kalandokban is részt vesz, olykor még utasításokat is kiad a vele együtt kalandozóknak (akik mind férfiak), bár ez társadalmi rangjának (királylány) köszönhető. Egy történetben viszont, amikor be kell fogni egy vadászgöreynt, először el akarják tiltani a feladattól, sőt, a környékről is elküldik, végül megengedik, hogy a közelben maradjon és nézze. A történet végén ő az, akit megkérnek, viselje gondját az állatnak.

További példaként említhető a sztereotipizálásra: Berg Judit *Micsoda idő!* című könyvében két főszereplővel találkozunk, a lány Pankával és a fiú Csiribivel, mindketten tündérek. A két szereplő egyértelmű, milyen környezetben érzi jól magát: Panka süt és főz, a kiszakadt ruháin mérgelődik a szekrény előtt, rendet rak. Ha kimegy, tündér létére még repülni sem tud, így gyalog megy mindenhová. Ellentétben Csiribivel, aki az erdőben meglovagolja a szelet és kalandozik, ám otthon rendetlen, sőt még forró csokit sem tud magának készíteni, de Panka ezekben szívesen segít:

„– Kíséj haza, főzök neked egy finom forró csokit – mondta Panka.” (23. old.)

„– Ó – jajdult fel Csiribí. – Tényleg. Kölcsönadtam. Otthon meg mindent fel-forgattam érte.

– Segíték neked rendet rakni! – vigasztalta Panka.” (39. old.)

A példák azt mutathatják a gyerekeknek, hogy a lányok egyetlen feladata az, hogy a fiúk bátor és aktív életét támogassák, azáltal, hogy a fiúk által nem szeretett tevékenységeket elvégzik. Nádori Lídia *Sárkány a lépcsőházban* című regényében arra láthatunk példát, hogy mi történik, ha egy kisiskolás lány szeretné irányítani az eseményeket:

„Nőrika már iskolába járt, ő volt fészekrakásban a főkolompos, legalábbis Nagymama így mondta. Nőrika olyankor volt a legundokabb, amikor fészket raktak. – Ne oda tedd már azt a fűvet! Mit csinálsz, nem várat építünk, hanem fészket rakunk! – kiabálta. Jancsi ilyenkor utálta Nőrikát, de egyébként vele tudott a legjobban játszani.” (19. old.)

Láthatjuk, hogy erős negatív érzéseket kezd táplálni a fiú a lány iránt, amikor az vezető szerepbe kerül. Ennek fordított esetével, azaz hogy zavaró, negatív érzelmeket váltott ki a fiú vezetése, nem találkozunk a gyermekkönyvekben. Boldizsár Ildikó *Boszorkányos mesék* című meseregényében a főszereplő, Amália arra utal, hogy neki nincs is arra szüksége, hogy utazhasson:

„– Mit számít a bördöd, ha cserébe hipp-hopp oda repülsz, ahová csak akarsz? – Ha becsukom a szemem, akkor is oda repülök, ahová akarok – mosolygott Amália.” (89. old.)

Ez azt az érzést keltheti, hogy a lányoknak nincs is szüksége arra, hogy kilépjenek passzív szerepükből, hisz képzeletükben bármilyen kalandban részt vehetnek. A fejezet ezen részében felvázolt példák alapján látható, hogy a nemi szocializációt és sztereotípiákra nevelést erősíthetik a gyermekkönyvek, hiszen a gyerekek pont ebben az életkorban erősítik meg nemi identitásukat (KRETCHMAR 2009). Ez a megerősödés negatívan hathat mind a lányokra, mind a fiúkra, hisz mindkét nemnek pontosan lehatárolt keretet szab arról, miként viselkedjenek.

A fiúkhöz és lányokhoz kapcsolódó jelzők

Második kérdésünkkel arra keressük a választ, hogy a fiúkra és a lányokra használt jelzők miként jelennek meg. Feltételezzük, hogy a fiúkra használt jelzők lényegesen eltérnek a lányokétól, a lányoknál a külső leírása és érzelmi állapotuk lesz a legfontosabb, míg a fiúknál a képességeik és aktív szerepük kiemelése lesz a legszámottevőbb. A 5. és 6. táblázatból látszik, hogy a férfiakat és a fiúkat több jelzővel illetik a könyvekben a nőkhöz és lányokhoz képest, ám ez a karakterszámok tükrében nem meglepő.

A férfiak külső tulajdonságait leginkább az erős, nagy, izmos, kövér és kicsi jelzőkkel illetik, belső tulajdonságait pedig a bátor, mérges, kíváncsi, büszke és szomorú tulajdonságokkal. A fiúkra használt jelzők hasonlóak ehhez, a kicsi és erős megjelenik külső tulajdonságként, a bátor, ügyes és okos pedig belső tulajdonságként. Továbbá a kevésbé gyakori jelzők között felbukkan a bölcs, a magabiztos, a komoly, amelyek általános nemi

sztereotípiákhoz köthetők a gyakrabban használt jelzőkkel együtt (Kovács 2007). A férfiaknál kiemelik családfői mivoltukat és idősödő korban öregként jellemzik őket.

5. táblázat. A férfiakra és fiúkra használt jelzők a történetekben
(zárójelben jelezve, ha több szereplőnél jelent meg)

	Férfiak		Fiúk	
Külső tulajdonságok	erős (7)	nagy (3)	kicsi (2)	erős (2)
	jókötésű	termetes	dundi	tökmag
	hatalmas	izmos (3)		
	kövér (3)	kicsi (2)		
	sovány	nyeszlett		
	izzadós	borostás		
	bajszos	szőrös		
	szépséges	szapora		
Belső tulajdonságok	bátor (5)	büszke (2)	bátor (5)	ügyes (3)
	bölcs	magabiztos	okos (2)	titokzatos
	komoly	higgadt	ártatlan	huncut
	kíváncsi (3)	aranykezű	szépséges	jó gyerek
	szomorú (2)	vigyorgó	rosszcsont	csibész
	jószívű	szerelmes	bunkó	haragos
	jókedélyű	mérges (3)	nagyhangú	bizonytalan
	bunkó	mogorva	szomorú	
	keménykezű	hepciás		
	mogorva	bizalmatlan		
	hitetlen	gúnyos		
	furcsa			
Egyéb jelzők	öreg (4)	családfő		
	férj			

A férfiakhoz leggyakrabban pozitív belső tulajdonságot csatoltak, míg a nőknél a leggyakoribb jelző a szomorú, mérges és szegény volt, továbbá itt is megjelent az öreg kifejezés. A lányok árnyaltabb személyiséget kaptak a nőkhöz képest, bár a külső tulajdonságok nagy része szépségükre utal, ami a női külső tulajdonságokhoz viszonyítva múló vonásnak tűnhet (a nőknél kétszer, a lányoknál 15-ször utalnak szépségükre). A lányok belső tulajdonságai sztereotip vonásokat tükröznek: a gyengéd, türelmes, kedves, illetve a hisztis, halk, ügyetlen tulajdonságokban is visszacseng néhány berögzült sztereotípiát a nemek kapcsán (Kovács 2007).

6. táblázat. A nőkre és lányokra használt jelzők a történetekben
(zárójelben jelezve, ha több szereplőnél jelent meg)

	Nők		Lányok	
Külső tulajdonságok	szép	szépséges	szép (8)	gyönyörű (3)
	csúf	kövér	szépséges (2)	világszép
	nagydarab	sírós bálna	kecses	kicsi
	mozgékony			
Belső tulajdonságok	vicces	szegény (2)	gyengéd (3)	tiszta szívű
	mérges (2)	szomorú (4)	vidám	türelmes
	ideges	szerelmes	jó	állhatatos
			illedelmes	kedves
			igazmondó	szomorú (5)
			vigyázatlan	undok
			hisztis	félénk
			halk	bűnbánó
			zavart	csalódott
Egyéb jelzők	öreg (3)	néni	egészséges	

A jelzőket kibővítve két példa jelenik meg a gyerekkönyvekkel kapcsolatban, egy sztereotíp és egy sztereotípiát lebontani próbáló. Berg Judit *Micsoda idő!* című könyvében ezt a leírást adja a két főszereplőről:

„Panka nyáron számócalekvárt, cseresznyekompót szokott eltenni. A lekvárhoz aztán süt egy kis palacsintát, vagy készít egy nagy tepsi süteményt, Csiribí legnagyobb öröme. Csiribí úgy szereti az édességet, hogy evés után mindig csupa porcukor az orra. Nem csoda, hiszen Panka süti a legjobb áfonyás pitét az egész erdőben.

Csiribí bezzeg kerüli a konyhát. Mindenféle szerkentyűt képes megjavítani, téli-re motoros hókotrót fabrikált fakéregből, csavarokból, huzalokból. ...De a főzés az nem megy neki.”

A leírás erősen a sztereotípiákra épít, a lány rózsaszín ruhájában főz, a fiú pedig megeszi, de egyébként messziről kerüli a konyhát, mert ő inkább a barkácsolásban kiemelkedő. Ehhez képest Lackfi János *Kövér Lajos aranykeze* című meseregényében megjelenik egy női karakter (akinek pusztán megjelenése is meglepetés lehet, mert a könyvben 36:6 arányban a férfi szereplők vannak túlsúlyban), aki már több dimenziót mutat be a férfi-nő kapcsolatokról, és kifejti, miért zavarják a vízilabdázó fiúk:

„– Mert a lányokat vagy libának, vagy afféle havernak nézik. Vagy elvárják, hogy visítozzál, kacarásszál, ruhákért és körömlakkokért lelkesedjél, vagy hátba veregetnek, hasba bokszolnak, ordítva ostoba vicceket mesélnek, és azt hiszik, ettől jó fejek. Utána meg megsértődnek, hogy mi van, hogyhogy nem sikerült a hercegnőt meghódítani, pedig ők bedobták minden trükkjüket...”

A vizsgált gyerekkönyvekben egyrészt ritkán jelenik meg az, hogy a nők visszautasítják a férfiak közeledését, másrészt tipikus elvárásokat is megfogalmaz a nőkkel szemben és behoz egy olyan dimenziót, ami a sportoló lányok és fiúk között jelenhet meg. Összességében a jelzők használata is sztereotip tulajdonságokat mutat be, hasonlóan a Nair és Talif (2010) által vizsgált malajziai gyerekkönyvekhez.

A szerzők és illusztrátorok neme és az alkalmazott sztereotípiák

Az utolsó kérdés a szerzők és illusztrátorok nemének hatását, illetve az írók életkorának összefüggéseit próbálja feltárni a nemi sztereotípiák összefüggésében. Ezt a kérdést kevésbé vizsgálták a nemzetközi szakirodalomban, így érdemes volt létrehozni a fentiekben bemutatott indexet (nemi sztereotípiá erössége index), amely egy 1–5-ig terjedő skálán pontozza a gyerekkönyveket, amin az 1 jelöli az egyáltalán nem sztereotip könyveket és az 5 a teljes mértékben sztereotip könyveket. A vizsgált 19 gyerekkönyv írójából 12 férfi és 7 nő. Az illusztrátorok tekintetében pont fordítva: 7 férfi és 12 nő. A szerzők és illusztrátorok így kiegyenlítik egymást.

A 7. táblázat a szerzőket koruk szerint 3 kategóriára osztva, mesekönyveik indexpontszámainak átlagát vizsgálva von le következtetéseket. Először is feltűnő, hogy az index pontszáma nem növekszik lineárisan a fiatalabb íróktól az idősebbek felé, mert a 40-es éveikben járó írók alacsonyabb sztereotípiapontot kaptak, mint a 30-as éveikben járó írók. Bár az idősebb, 50 év feletti írók indexe a legmagasabb, kijelenthető, hogy mind a három kategóriában magas átlagot mutat az index.

7. táblázat. A nemi sztereotípiá erösségének és a szerző korának összefüggése ($n = 19$)

Korkategóriák	Mintaszám	Átlag
30–39	9	3,78
40–49	7	3,14
50 felett	3	4,33

A 8. táblázatban az alkotókat nemek szerint vizsgáljuk, ebben a bontásban nézzük meg a nemi sztereotípiá indexet. Nemük férfi, ha mind az író, mind az illusztrátor férfi. Nőként kezeljük őket, ha mindketten nők és kevert, ha egyikük férfi, másikuk pedig nő. Az eredményeknél fontos kiemelni, hogy az írók arányában a férfiak túlsúlyban vannak és az íróknak nagyobb szerepük van a sztereotípiák kialakításában, hiszen az illusztrátorok már a kész történetet jelenítik meg rajzaikon, grafikáikon. Ezt figyelembe véve nem meglepő,

hogy a férfi és kevert kategória értékei megközelítik egymást, hisz a 7 alkotásból 6-ot férfi írt. Ám az életkori eloszláshoz képest egyértelműbb különbséget fedezhetünk fel a férfiak és nők között. Míg a férfiak indexátlaga 3,92, a nőké 3,08, ami egy 5 fokozatú skálán már jelentősnek tekinthető. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy a női írók könyvei sem mentesek a sztereotípiáktól.

8. táblázat. A nemi sztereotípiák erősségének és az alkotók nemének összefüggése (n = 19)

Nem	Mintaszám	Átlag
Férfi	6	3,92
Nő	6	3,08
Kevert	7	3,86

Össességében megfogalmazható, hogy a szerző korának nincs egyértelmű lineáris hatása a nemi sztereotípiák erősségére, míg a szerzők neme és a nemi sztereotípiák között markáns összefüggés mutatható ki.

KÖVETKEZTETÉSEK

A fenti elemzés azt a kérdéskört járta körül, hogy napjaink legjobb, magyar szerzők által írt mesekönyvei és meseregényei hogyan ábrázolják a nemeket, az általuk betölthető pozíciókat, továbbá hogy az ábrázolás mikéntjére befolyást gyakorol-e a szerző és az illusztrátor neme és életkora. A kutatás újdonsága nem csak az, hogy magyar gyerekirodalom esetében nézte meg az eredményeket, hanem az is, hogy bevonta a szerzők és illusztrátorok nemét is az elemzésbe. Ezt a kérdéskört azért fontos körbejárni, mert a kisgyermekkori szocializáció különösen fontos időszaka a nemekkel kapcsolatos vélekedések és attitűdök elsajátításának. Ezek az élmények és tanulási folyamatok hosszú távon is befolyásolják, milyen várakozások alakulnak ki a férfiak és a nők által elfoglalható és elfoglalandó szerepekre vonatkozóan.

Ahogy a nemzetközi szakirodalom áttekintése alapján várható volt, a magyar gyermekkönyvek egyáltalán nem mentesek a nemi sztereotípiáktól. A főszereplők és a címszereplők körében sokkal gyakrabban szerepelnek fiúk és férfiak, akik ráadásul igen változatos tevékenységeket és foglalkozásokat végeznek. A tevékenységeknek nemcsak a sokfélesége figyelemreméltó, hanem az is, hogy több aktivitással, izgalommal, kreativitással és vezetői szereppel járnak együtt. A lányoknak és nőknek lényegesen szűkebb, általában az otthon és család szférájához kapcsolódó lehetőségeket adnak a mai mesekönyvek írói. További elgondolkodtató eredmény az is, hogy a tulajdonságok és jelzők tekintetében sem kapnak egyenlő esélyt a lányok a fiúkkal, ezáltal már kora kisgyermekkoruktól kezdve azt az üzenetet kapják, hogy a gondoskodó, kedves, ám passzív szerepvállalás lesz a részük, amelyben a szépségükkel, nem pedig az okosságukkal vívhatnak ki figyelmet. Ezzel

szemben a fiúk számára az válik természetessé, ha számtalan lehetőség közül választva kreatív módon élhetik a hétköznapjaikat. A megvizsgált szereplőket nemcsak más helyzetben ábrázolják, és a férfiak és nők világa nemcsak elkülönül egymástól, de más a két világhoz rendelt társadalmi érték is. Különösen figyelemreméltó az a kutatási eredmény, hogy sem a fiatalabb korosztály, sem pedig a női írók csoportja nem mentes a sztereotípiák hatása alól, ami önmagában azért is érdekes, mert ezen csoportok tagjai a saját életükben feltehetően másfajta mintát követnek, mint amit „előírnak” olvasóiknak. Tudomásunk szerint ezek az eredmények újdonságnak számítanak a mesekönyvek korábbi vizsgálataihoz képest.

A fentiekben bemutatott eredmények önmagukban is fontos jelenségre hívják fel a figyelmet, mivel a sztereotip és szexista gondolkodásmód ellentmond a meritokratikus társadalom ideáljának. Ugyanakkor fontos beszélni azokról a továbbgyűrűző társadalmi hatásokról is, amelyek majd ezen gyerekek felnőtt életében jelentkeznek, megakadályozva azt, hogy képességeiknek és érdeklődésüknek, ne pedig a korlátozó nemi elvárásoknak megfelelően dolgozzanak és éljenek.

IRODALOM

- ADAMS, M. et al. (2011): Invisible or involved fathers? A content analysis of representations of parenting in young children's picturebooks in the UK. *Sex Roles*, 65(3–4), 259–270.
- ANDERSEN, M. L. (1997): *Thinking about women: Sociological perspectives on sex and gender*. Allyn and Bacon, Boston.
- ANDERSON, D. A. – HAMILTON, M. (2005): Gender role stereotyping of parents in children's picture books: The invisible father. *Sex Roles*, 55, 757–765.
- BABBIE, E. (2008): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Balassi Kiadó, Budapest.
- BEM, S. L. (1983): Gender schema theory and its implications for child development: Raising gender-aschematic children in a gender-schematic society. *Signs*, 8(4), 598–616.
- BRAY, D. B. (2015): Sissy Boy Mothering: Male child mother figures in middle-grade fantasy literature. *Children's literature in education*, 46, 160–174.
- BURGEILLES, C. et al. (2002): Male and female characters in illustrated children's book. *Population (English edition)*, 57(2), 237–267.
- CREANY, A. D. (1995): *The appearance of gender in award-winning children's books*. Conference Paper, Annual Conference of the International Visual Literacy Association, Chicago.
- CRISP, T. – HILLER, B. (2011): „Is this a boy or a girl?": Rethinking sex-role representation in Caldecott medal-winning picturebooks, 1938–2011. *Children's literature in education*, 42, 196–212.
- CZACHESZ, E. és mtsai (1996): Lányok és nők a kötelező olvasmányokban, tankönyvekben. *Educatio*, 3, 417–430.

- CSODACERUZA (2016): *Top 50 gyerekkönyv*. <http://csodaceruza.hu/?p=975>. (Letöltés ideje: 2016.03.18.)
- DERMOTT, E. – POMATI, M. (2015): 'Good' parenting practices: How important are poverty, education and time pressure? *Sociology*, 50(1), 125–142.
- DEWITT, A. et al. (2013): Parental role portrayals in twentieth century children's picture books: More Egalitarian or Ongoing Stereotyping? *Sex Roles*, 69, 89–106.
- ENDENDIJK, J. J. et al. (2014): Boys don't play with dolls: Mothers' and fathers' gender talk during picture book reading. *Parenting: Science & Practice*, 14(3), 141–161.
- GIDDENS, A. (2008): *Szociológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- GOODEN, A. M. – GOODEN, M. A. (2001): Gender representation in notable children's picture books: 1995–1999. *Sex Roles*, 45(1/2), 89–101.
- HAMILTON, C. M. et al. (2006): Gender stereotyping and under-representation of female characters in 200 popular children's picture books: A twenty-first century update. *Sex Roles*, 55, 757–765.
- H. SAS J. (1988): *Nőies Nők és Férfias Férfiak – A nőkkel és a férfakkal kapcsolatos társadalmi sztereotípiák élete, eredete és szocializációja*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KERESZTY O. (2005): A társadalmi nemek reprezentációjának vizsgálata tankönyvekben. *Könyv és Nevelés*, 3, 56–67.
- KOK, J. L. Y. – FINDLAY, B. (2006): An exploration of sex-role stereotyping in Australian award-winning children's picture books. *Australian Library Journal*, 55(3), 248–261.
- KOVÁCS M. (2007): Nemi sztereotípiák, nemi ideológiák és karrier aspirációk. *Educatio*, 1, 99–114.
- KSH (2014): *Iffúsági és gyermekirodalmi művek a szerző nemzetisége szerint*. Online: http://www.ksh.hu/docs/hun/xtabla/kkiadas/tablks10_06a.html. (Letöltés ideje: 2016.03.18.)
- KRETCHMAR, J. (2009): *Gender socialization. Research starters sociology*. EBSCO Publishing Inc., Ipswich.
- MAGYAR KÖZLÖNY (2012): A Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról. *Magyar Közlöny*, 66, 10 635-10 847. Online: http://ofi.hu/sites/default/files/attachments/mk_nat_20121.pdf. (Letöltés ideje: 2016.03.17.)
- MCCABE, J. et al. (2011): Gender in twentieth century children's books, patterns of disparity in titles and central characters. *Gender & Society*, 25(2), 197–226.
- NAIR, R. – TALIF, R. (2010): Lexical choices and the construction of gender in Malaysian children's literature. *Kajian Malaysia*, 28(2), 137–159.
- RIDGEWAY, C. L. (2011): *Framed by gender: How gender inequality persists in the modern world*. Oxford University Press
- SHACHAR, R. (2012): Structuring of gender in Israeli society through children's reading and textbooks: Where is mom's apron? *Journal of Research in Childhood Education*, 26(3), 249–263.
- SZIRBIK D. (2008): Lehet egyenlőségre nevelni kortársirodalommal? *Esély*, 2, 93–105.
- TABER, N. – WOLOSHYN, V. (2011): Dumb Dorky Girls and Wimpy Boys: Gendered themes in diary cartoon novels. *Children's Literature in Education*, 42(3), 226–242.

- TEPPER, C. A. – CASSIDY, K. W. (1999): Gender differences in emotional language in children's picture books. *Sex Roles*, 40(3–4), 265–280.
- TSAO, Y. L. (2008): Gender issues in young children's literature. *Reading Improvement*, 45(3), 108–114.
- WALL, G. – ARNOLD S. (2007): How involved is involved fathering? An exploration of the contemporary culture of fatherhood. *Gender and Society*, 21(4), 508–527.